

Den synlige kulturarv

Bidrag til rammeplan for
Domkirkekvarteret i Viborg

April 2018

Dan Ersted Møller

**VIBORG
MUSEUM**

Endelig version

Viborg Museum
Hjultorvet 4
8800 Viborg
Telefon: +45 87 87 38 38
E-mail: vibmus@viborg.dk
www.viborgmuseum.dk
© Viborg Museum 2018

Den synlige kulturarv. Bidrag til rammeplan for Domkirke kvarteret i Viborg er udarbejdet af:
Dan Ersted Møller, Arkivar ved Viborg Museum.

Forsideillustration: Det nyanlagte kampestensdige og den nyplantede lindeallé langs nordsiden af
Gammeltorv. Sandsynligvis fra foråret 1950. Foto: Viborg Lokalhistoriske Arkiv (VLA).

Indhold

Domkirke kvarteret – 1000 års danmarkshistorie	4
Rigets vigtigste retsområde	4
Kongernes Viborg	4
Kirkens jyske hovedby	4
Domkirke kvarteret fortæller danmarkshistorie	4
Rammeplanens byrum og pladser - den synlige, materielle kulturarv	5
Oversigt over mindesmærker i domkirke kvarteret	6
Oversigt over stendiger i domkirke kvarteret	7
Oversigt over fredede og bevaringsværdige bygninger i domkirke kvarteret	8
Gammeltorv	9
Domkirkeområdet	13
Stænderpladsen	17
Margretheplænen	20
Sct. Mogens Gade - fra Sct. Mathias Gade til nr. 11	21
Gråbrødre Kirke Stræde - fra Sct. Mogens Gade til Sukkenes Bro	23
Sct. Nicolaj Gade og Bispestien	23
Hans Tausens Minde	23

Domkirke kvarteret – 1000 års danmarkshistorie

Domkirke kvarteret i Viborg fortæller danmarkshistorie. Her lå det politiske, religiøse og kulturelle tyngdepunkt, der gennem århundreder gav Viborg status som Jyllands hovedby.

Retsvæsen, kongemagt, kirkemagt og demokrati. Fire centrale begreber i Danmarks historie. Fire begreber tæt forbundet til området omkring Viborg Domkirke gennem tusind år.

Rigets vigtigste retsområde

I bakkerne ved søen mødte vejene fra nord, øst og vest den sydgående hærvej. Her kom jyderne for at ofre til guderne og holde ting. Stedet kaldte de Viberge - det hellige bjerg.

Engang i den tidlige middelalder flyttede landstinget op på højdedraget, hvor en domkirke blev opført. Viborg Landsting blev regnet for landets vigtigste, og retsområdet dækkede foruden Jylland også Fyn og de tilliggende øer.

Fra det gamle landsting over landsoverretten til Vestre Landsret løber over 1000 års retshistorie i en ubrudt linje. Domkirke kvarterets retslige historie spiller således en helt særlig rolle i fortællingen om Danmarks udvikling som retsstat.

Kongernes Viborg

Blandt tingets fornemmeste opgaver var hyldningen af de danske konger. Fra gammel tid havde landstinget i Viborg den afgørende stemme ved kongevalget, og Viborg Landsting blev stedet, hvor en konge skulle hyldes, før det kunne ske på landstingene i Lund og Ringsted.

Senest fra Hardeknud i 1027 til enevældens indførelse i 1660 blev danske regenter hyldet på Viborg Landsting. Viborg var Jyllands politiske magtcentrum.

Kirkens jyske hovedby

Med overgangen til kristendom blev byen kirkens jyske hovedby, når man tæller klostre og kirker. Bispesædet kom i ca. 1059, og i løbet af de næste få hundrede år blev domkirken, fem klostre og tolv sognekirker opført. Med de mange kirkelige institutioner befandt Viborg sig i en særklasse blandt danske middelalderbyer.

Domkirke kvarteret fortæller også reformationshistorie. Franciskanermunke, gråbrødre, indviede i 1235 deres kloster nær domkirken, og det var i klosterets kirke, at den danske reformator Hans Tausen små 300 år senere - fra 1527/28 til 1529 - prædikede den lutherske lære. Det hele endte som bekendt med reformationen. Det var dog ikke den første kirke i Viborg, som Tausen benyttede, idet han allerede fra 1526 prædikede sin lutherske lære i Sankt Hans Kirke på nutidens Nytorv.

Domkirke kvarteret fortæller danmarkshistorie

En lang række af nationalhistoriens dramatiske kapitler har udspillet sig i Domkirke kvarteret. Det var her på landstinget, at Jyske Lov blev udmøntet fra 1241. Det var også her, at kong Erik Klipping først blev kronet og siden begravet i domkirken efter mordet på ham i Finderup Lade i 1286.

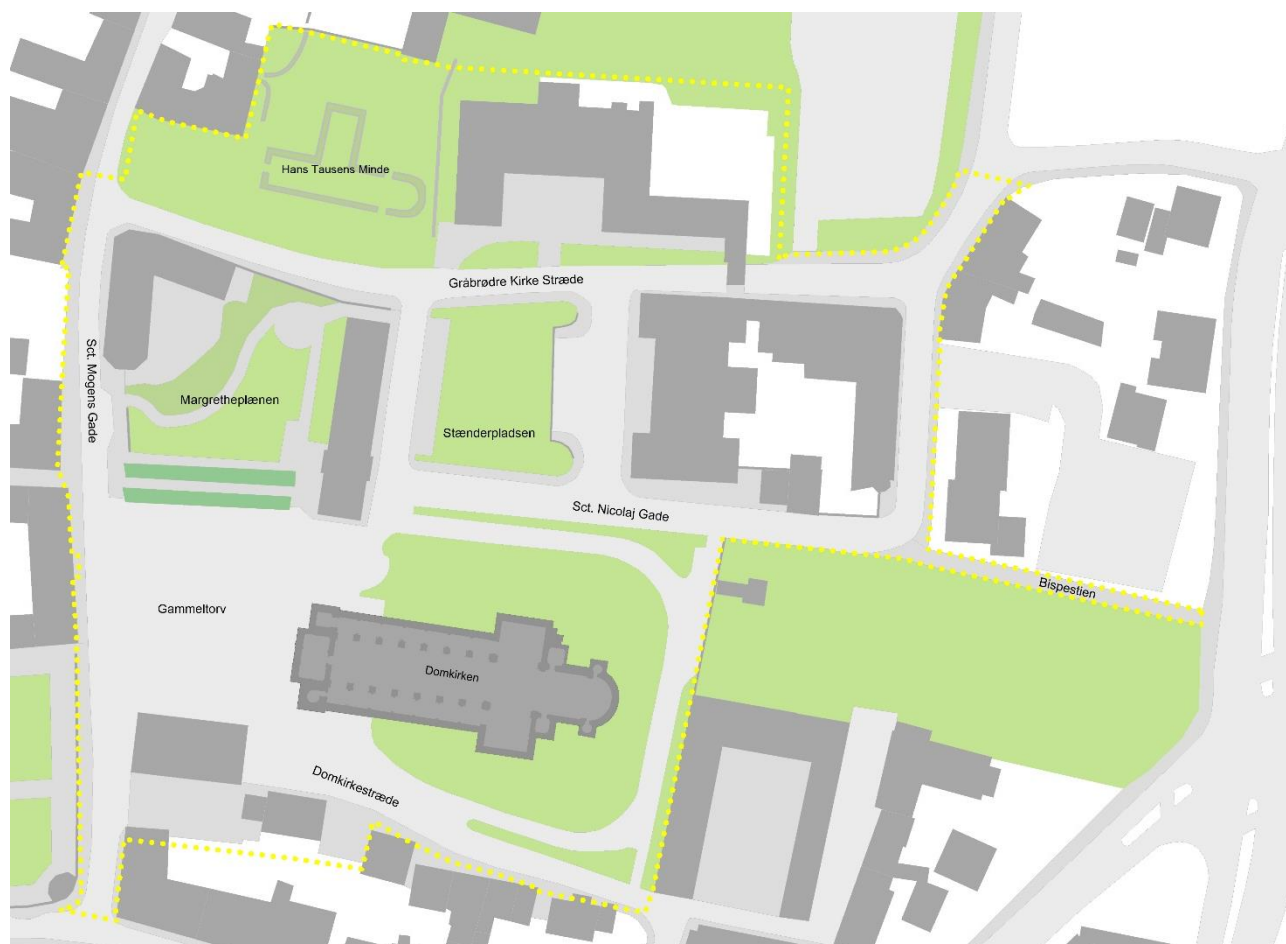
I 1536 var Gammeltorv skueplads for den brutale henrettelse af Skipper Clement, hvormed borgerkrigen, kendt som Grevens Fejde, fandt sin afslutning. Og næsten samme sted lagde Stænderforsamlingerne, fra 1834 til 1848, fundamentet til et demokratisk Danmark. Det var også her, seksten personer blev dømt til døden for landsforræderi under retsopgøret, der fulgte efter besættelsen af landet 1940-1945.

Domkirke kvarteret fortæller danmarkshistorie, og de mange dramatiske begivenheder og centrale institutioner har givet området sit helt særlige præg.

Rammeplanens byrum og pladser - den synlige, materielle kulturarv¹

Viborgs Domkirke kvarter defineret som på kortet, fig. 1, kan opdeles i otte byrum og pladser.

1. Gammeltorv
2. Domkirkeområdet
3. Stænderpladsen
4. Margretheplænen
5. Sct. Mogens Gade - fra Sct. Mathias Gade til nr. 11
6. Gråbrødre Kirkestræde - fra Sct. Mogens Gade til Sukkenes bro
7. Sct. Nicolaj Gade og Bispestien
8. Hans Tausens Minde

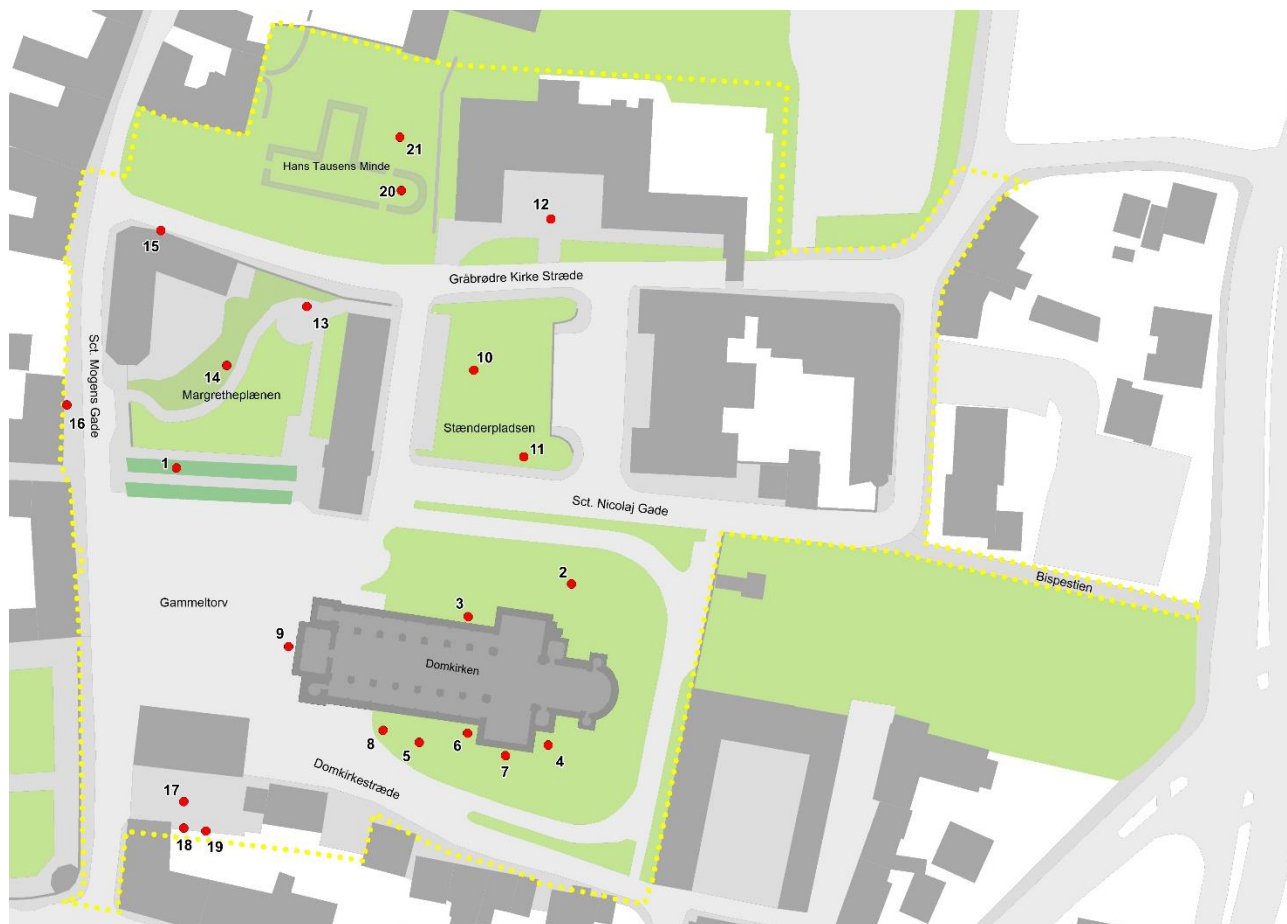

Figur 1. Rammeplanens byrum og pladser.

¹ Materiel kulturarv anvendes her som en betegnelse for fysiske, kulturelle elementer, som anses for at danne en fælles erindring om fortiden.

Oversigt over mindesmærker i domkirkevarteret

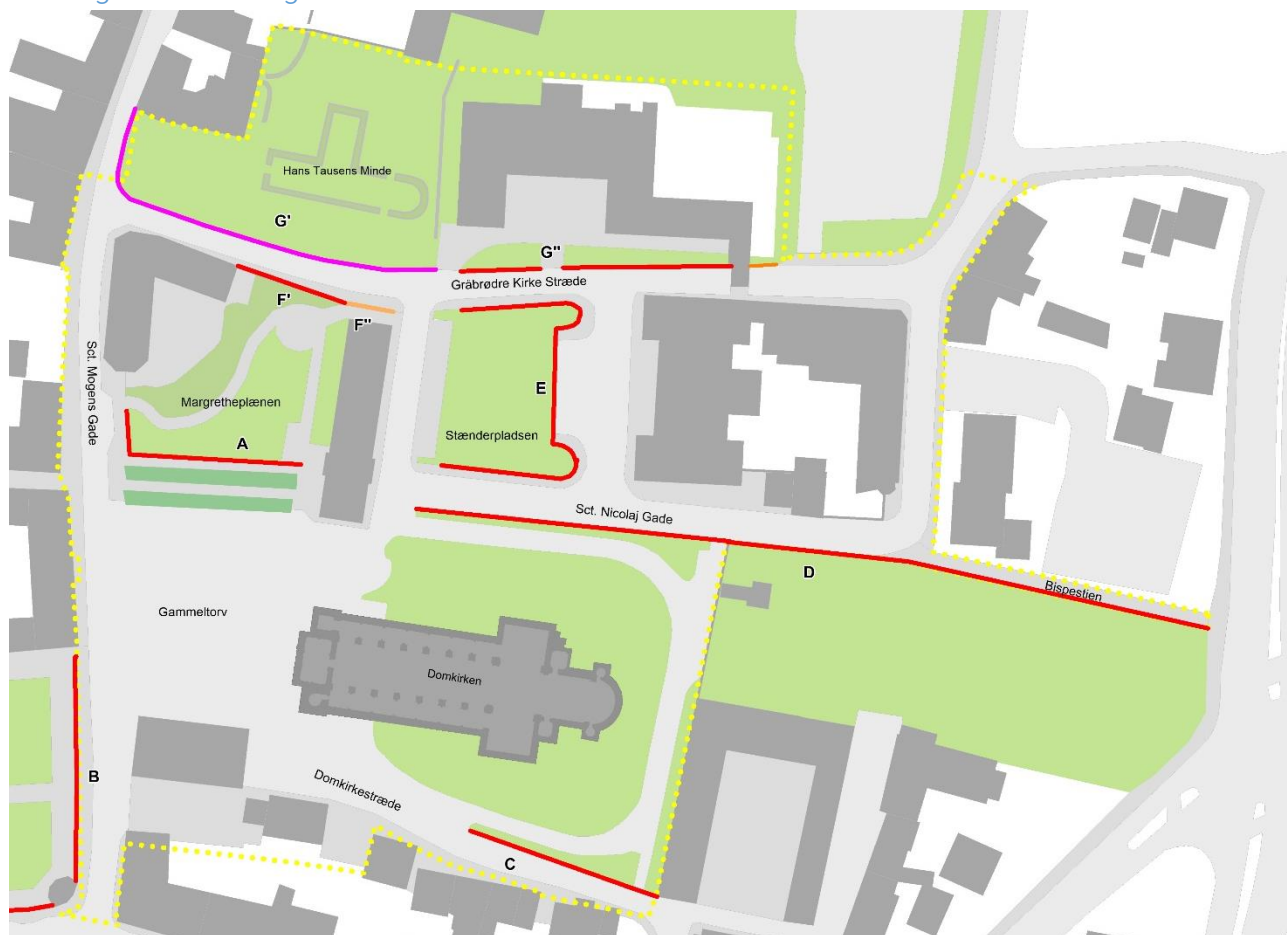
Der findes 21 mindesmærker i domkirkevarteret, og de er beskrevet i de enkelte afsnit og nummereret fortløbende.

Figur 2. Mindesmærker og statuer i rammeplanens område.

1. Befrielsen	12. Tom piedestal
2. Viborg Landsting og Overrets domhus	13. Statue; Kongehyldning
3. Sct. Kjelds Kapel	14. Mindesten; udsendte soldater
4. Kapitelhuset	15. Mindeplade; J. O. v. Spreckelsen
5. Vor frue Kapel	16. Mindeplade; P. v. Scholten
6. Sct. Anna Kapel	17. Mindetavle; Peter Seeberg
7. Flyvevåbnets mindesten	18. Fuglespringvandet
8. To romanske gravsten	19. Relief; Mordet i Finnerup
9. Pilgrimsstenen	20. Stentavle; Hans Tausen
10. Statue; Retfærdigheden	21. Statue; Hans Tausen
11. Mindesten for Jyske Lov	

Oversigt over stendiger i domkirkekvarteret

Figur 3. Stendiger i rammeplanens område.

- A. Etableret 1949-50.
- B. Muligvis etableret i 1928, men med rødder tilbage i midten af 1700'årene.
- C. Etableret efter sløjfningen af kirkegården i 1811.
- D. Etableret i 1870'erne kort efter Bispestiens anlæggelse.
- E. Etableret 1947-1950.
- F. F1. Ældste fase formentlig med rødder tilbage til 1700-tallet.
F2. Yngre fase fra 1996.
- G. G1. Ældre fase før 1836.
G2. Yngre fase ca. 1920, men med ældre rødder.

Oversigt over fredede og bevaringsværdige bygninger i domkirke kvarteret

Figur 4. Fredede og bevaringsværdige bygninger i rammeplanens område. De fredede bygninger er markeret med rødt. Bygninger med en høj bevaringsværdi er markeret med blåt.

Gammeltorv

Redegørelse

Gammeltorv er byens ældste torv. Det blev formentlig anlagt foran domkirken, da den blev opført i begyndelsen af 1200-tallet. Siden har torvet spillet sammen med den monumentale domkirke på en måde, der ikke kan opleves i andre danske middelalderbyer.

Gammeltorv indrammes mod øst af domkirkens vestlige facade og hovedindgang. Mod syd flankeres torverummet af Viborgs gamle rådhus (1729-1874). Rådhuset, som er fredet, er opført på resterne af det middelalderlige rådhus efter tegningerne fra Altonas tidligere rådhus i stilsikker senbarok.

I dag er bygningen et unikum, da rådhuset i Altona blev bombet af englænderne i 1942. Rådhusets arkitektur og indretning har gennem årene givet inspiration til en række, nu forsvundne, rådhus i landets købstæder. Bygningen fremstår derfor som et sjældent eksempel på 1700-tallets barokstil inden for rådhusbyggeri.

Mod vest flankeres torvet af den gamle latinskole, som er opført i 1731 af den saksiske murermeister Johann Gottfried Hödrich. Bygningens senbarokke udtryk er arkitektonisk set tæt forbundet med Salomon Gerbers Gård, opført 1730-35 af samme bygmester beliggende i udkanten af torvets nordvestlige hjørne. Begge bygninger er fredede. De to bygninger udgør sammen med det gamle rådhus et stilrent, barokt kulturmiljø fra 1730'erne.

Torvet indrammes mod vest, syd for den gamle latinskole, også af et kampestensdige langs den højere beliggende Latinerhaven. Det nuværende kampestensdige er muligvis genopført, da haven blev anlagt af gartner Rasmus Brostrøm i 1928. Men terrænspringet har sandsynligvis været markeret med et stendige tilbage til midten af 1700'årene.

Regulering og renovering af Gammeltorv

Stadsingeniør Vilhelm Ehlers præsenterede den 10. juni 1947 Viborgs store dispositionsplan. For den del af planen, der beskæftigede sig med Domkirke kvarteret, var det kongstanken at bevare området som en "by i byen". Derfor blev der i de følgende år kun udført mindre, hovedsageligt kosmetiske, ændringer i kvarteret.

I forbindelse med udmøntningen af dispositionsplan vedtog byrådet i 1947 at regulere og renovere Gammeltorv. Borger- og Håndværkerforeningens bygning, som flankerede torvet mod nord, var saneringsmoden, og blev derfor fjernet. Husets facade var placeret syv meter længere fremme end torvets nuværende afslutning.

Figur 5. Gammeltorv set fra domkirken. Bygningen til højre blev revet ned i 1947. Viborgs Lokalhistoriske Arkiv. VLA.

Byrådet så gerne, at der blev opført en ny bygning på stedet. Men ressourcerne var små. I stedet blev der, sandsynligvis i 1950 som en lappeløsning, anlagt det nuværende kampestensdige og plantet de nuværende rækker af træer som en allé, der forlænger Nytorvsgade i en øst-vest-gående akse.

Figur 6. Alléen, som forlænger Nytorvsgade i en øst-vest-gående retning. Foto ca. 1950. VLA.

På samme tidspunkt blev torvets nuværende flerfarvede belægning i granit lagt symmetrisk i forhold til domkirken. Virkningen sløres dog i dag af parkeringspladsen.

Figur 7. Gammeltorv 1947. Bemærk torvets nylagte, flerfarvede belægning i granit anbragt symmetrisk i forhold til domkirken. VLA.

Belægningen og de lave kampestensmure, der afgrænser torvet langs Latinerhaven og Margrethe-plænen, spiller fint sammen med domkirkens massive granitblokke og giver sammen med bygningerne pladsen dens særlige karakter.

Belysning

Belysningen på Gammeltorv såvel som i resten af Domkirke kvarteret består af forskellige udgaver af den såkaldte Viborg-lampe. Fremstillet i støbejern og med klare referencer til midten af 1800-tallet.

Mindesmærker

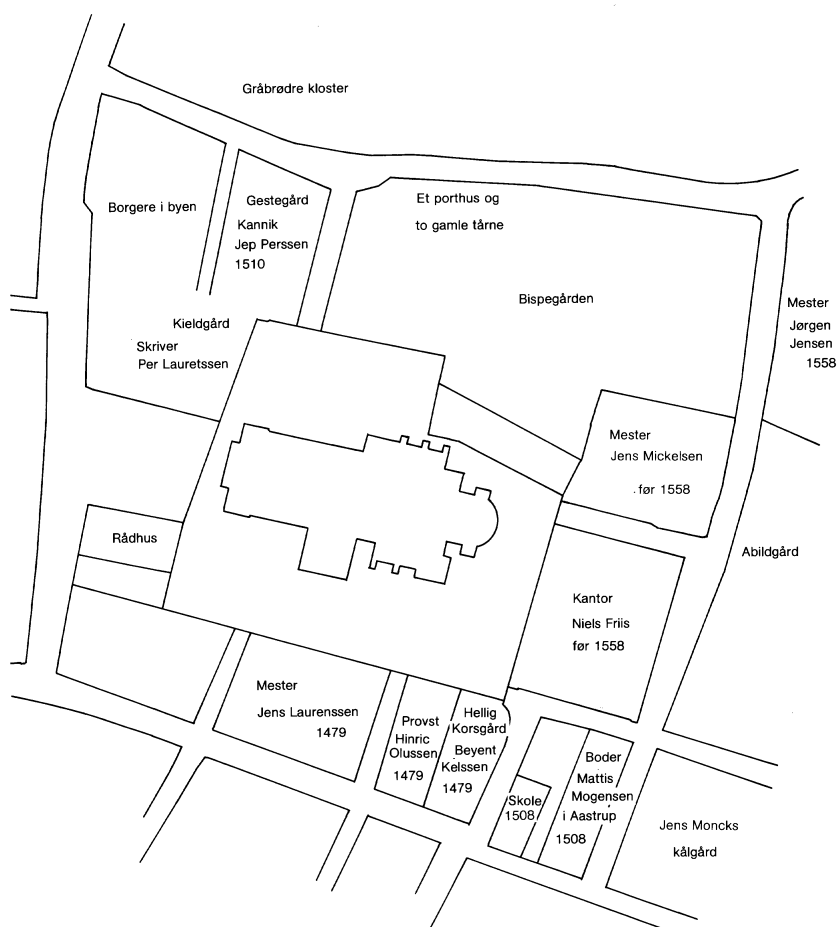
Danmarks befrielse; indgravning i stendige (nr. 1): På terrænmuren findes en inskription med ordlyden "Den 5. maj 1945 - Freden-Glæden-Sorgen", - et minde om Danmarks befrielse efter 2. verdenskrig og tabet af danske soldater.

Domkirkeområdet

Redegørelse

Domkirken var i middelalderen omgivet af en kirkegård. Kirkegården var afgrænset af en mur. Ud mod Gammeltorv løb muren fra det gamle rådhus' nordøstlige hjørne. Fra Gammeltorv var der adgang til kirkegården gennem en muret port. Der var også adgang fra de omkringliggende gader. Mod syd igennem Mellemristen. I sydvest var der adgang fra Skolestræde via Skoleristen.

Domkirke og kirkegård var omgivet af bebyggelse hele vejen rundt med udtagelse af vestfacaden ud mod Gammeltorv.

Figur 8. Bebyggelse i domkirkeområdet ca. 1500. Mod nord, syd og øst dominerede gejstlige bygninger af forskellige art.

Efter Hans Krongaard Kristensen, *Middelalderbyen Viborg*, 1987.

Den nuværende domkirke

Den nuværende domkirke er genopført 1864-1876 i tegl med kvadersten af granit på alle synlige flader efter tegninger af Københavns stadsbygmester N. S. Nebelund, arkitekterne Julius Tholle og H.B. Storck, bistået af kunsthistorikeren N.L. Høyen.

Domkirken er på tre sider omgivet af et græsklædt areal, som skaber rum mellem de tilstødende pladser og kirkebygningen.

Langs nordsiden af Domkirkestræde løber et stendige, sandsynligvis opført efter kirkegårdens nedlæggelse i 1811. (Se fig. 4. Anført som C.)

Mod øst afgrænses rummet af Bispegården, der er fredet. Den middelalderlige bygning, genopført 1728-30, styrker oplevelsen af byrummets historiske tyngde. Det autentiske udtryk er med til at opretholde det middelalderlige gadenet og bidrager til at fastholde byrummets rige kulturmiljø.

Derimod fremstår asfaltbelægningen mellem kirken og bispegården fremmed i miljøet.

Figur 9. Den genopførte domkirke fra sydøst, 1871. VLA.

Figur 10. Den nederste del af domkirkens apsis. Et af de få partier i det ydre, hvor den romanske domkirkes former står stort set uændrede til i dag.

Foto: Kurt Nielsen, 2017. Viborg Museum.

Historicismen formsprog

Kirkens genopbygning bærer stærkt præg af historicismens formsprog, kendetegnet ved en fastholdelse af arkitekturen i en romantisk forestilling om fortiden. Domkirken blev således udformet sådan som samtiden mente den oprindelige romanske stenkirke kunne have set ud. Viborg Domkirke må regnes som et hovedværk blandt historicismens danske bygningsværker og er et unikt eksempel på ismens idealer.

Mindesmærker

Mindesmærke for Viborg Landsting og Overrets domhus (nr. 2): Mindesmærket for Viborg Landsting, Den kongelige Landsoverret i Viborg og Nørrejylland Stænderforsamling i Viborg 1834-48 er anlagt på græsarealet nord for domkirken i 1906.

Mindesmærket er i historicismens ånd udformet som en langdysse. Det består af tredive granitsten lagt i kreds ved højens fod.

Figur 11. Mindesmærke for Viborg Landsting, Den kongelige Landsoverret i Viborg og Nørrejylland Stænderforsamling i Viborg 1834-48 Foto: Kurt Nielsen, 2017. Viborg Museum.

På højen i midten af stensætningen er der placeret en mindesten med påskriften: "Her lå Viborg Landsting og Overrets Domhus 1639-1871". På den side, der vender ind mod domkirken lyder påskriften: "Her holdtes de Nørrejydske Stænders Møder 1836-1848." Bygningen (fig. 12), som husede de nævnte institutioner, lå placeret på stedet nær ved domkirkens nordmur. I 1871 blev bygningen revet ned for at skabe plads omkring den nyromanske domkirke.

Sct. Kjelds Kapel (nr. 3): En stensætning i græsset mellem nordre kors og nordre sideskib markerer placeringen af Sct. Kjelds Kapel. Da domkirken genopførtes i midten af 1860'erne blev kapellet sløjftet sammen med andre middelalderlige tilbygninger - Vor Frue Kapel og Sct. Annas Kapel. Viborg er den eneste danske by, der har en helgen knyttet til sit navn. Sct. Kjelds Kapel har derfor, trods de beskedne spor, en høj fortællerværdi.

Kapitelhuset (nr. 4.), Vor Frue Kapel (nr. 5) og Sct. Anna Kapel (nr. 6): Stensætninger i græsset langs domkirkens sydside markerer placeringen af de middelalderlige tilbygninger Vor Frue Kapel, Sct. Anna Kapel og Kapitelhuset. Kapitelhuset blev nedrevet i 1828, og de øvrige bygninger blev fjernet ved ombygningen af domkirken i 1860'erne.

Flyvevåbnets mindesten (nr. 7): Centralt placeret ved domkirkens sydside står en mindesten for flyvevåbnet, rejst år 2000. Domkirken er tilknyttet flyvevåbnet og hvert år den 1. oktober er der kransenedlæggelse ved mindestenen. Her æres alle de medarbejdere ved flyvevåbnet, som er omkommet i tjeneste.

To romanske gravsten (nr. 8) fra 1200-tallet: En prægtig gravsten i granit dekoreret med en flot korsstav blev i 1876 bragt til domkirken og anbragt i kryptgulvet. En nedslidt indskrift med romanske majuskler VLFE /RD [US] er placeret på begge sider af korsstaven. I 1957 blev stenen placeret i græsset ved domkirkens syddør sammen med en tilsvarende gravsten.

Pilgrimsstenen (nr. 9): Sat ved domkirkens vestlige facade på initiativ af Foreningen af Danske Santiagopilgrimme i 2016. Motivet, udført i messing, er en muslingeskal, det internationale pilgrimssymbol. Stenen er indlagt i granitbelægningen ca. 1 meter foran hovedindgangen.

Stænderpladsen

Redegørelse

Området afgrænses af Gråbrødre Kirke Stræde mod nord, Sct. Nicolaj Gade mod syd, det tidligere Råd-, Ting- og Arresthuset mod øst og domkirkens sognegård mod vest.

Nord for domkirken lå i middelalderen et stort bygningskompleks, som formodentlig senest i senmiddelalderen har strakt sig henover et grundstykke svarende til nuværende Stænderpladsen samt hele grundstykket med Råd-, Ting- og Arresthuset. Almindeligvis antages det, at dele af bygningerne har rummet Mariaklosteret indtil sekulariseringen af domkapitlet i 1440, hvorefter klosterbygningerne efter alt at dømme overtages af bisp. Ved reformationen blev bispegården inddraget under Christian 3., og efter bybranden i 1567 stod bygningerne tilbage som en sodsværtet ruin. I 1576 overdrog Frederik 2. den nu tidligere bispegård til domhus og forsamlingshus for den jyske adel, men kongen overdrog også arbejdet med at genopbygge brandtomten til adelen. Undervejs blev ejendommen opsplittet, da Jørgen Rosenkrantz i 1585 fik overladt en forholdsvis ny bygning tillige med et porthus og to gamle tårne.

Området, som Rosenkrantz overtog, svarer formodentlig i store træk til den nuværende Stænderpladsen. Rosenkrantz' gård fik nye ejere de følgende århundreder, ligesom gården endnu engang stod tilbage som en sodsværtet ruin efter bybranden i 1726. Efter en genopbygning, mest i bindingsværk, var gården fra 1745 til 1801 indrettet som stiftelse under navnet Estvadgårds Kloster med bolig for adelige enker og jomfruer, imens den fra 1811 og frem til dens nedrivning i 1834 husede teatret Det Dramatiske Selskab. Umiddelbart efter nedrivningen planeredes området og den første udgave af Stænderpladsen beplantes. En omfattende afgravning i 1870'erne, i forbindelse med den nye domkirkes frilægning, og mindre reguleringer i 1947, skabte det nuværende terræn på Stænderpladsen.

Figur 12. Domhuset, nu med navnet Stænderhuset, i 1835. Gouache ved Rasmus Henrik Kruuse. Viborg Museum.

Stænderpladsen består i dag af et kvadratisk haveafsnit, to små parkeringspladser samt en håndfuld karakterfulde, enkeltstående træer. Terrænspringet mellem havearealet og den østlige parkeringsplads samt foran den tidligere Vestre Landsret er markeret med kampestensdiger. Stendigerne foran den gamle landsret er anlagt ca. 1920 i forbindelse med opførelsen af bygningen, men der har været stendige langs terrænspringet langt tilbage i tiden. (Se fig. 4. Anført som G1 og G2). Stendiget, der afgrænser det kvadratiske haveanlæg, er opført som led i udmøntningen af den store dispositionsplan fra 1947 (Se fig. 4. Anført som E).

Figur 13. Landsret og byret samlet ved Stænderpladsen 1920. På billedet ses de nyopførte kampestensdiger foran landsretten. Plateauet på plænen foran byretten er derimod endnu ikke etableret. Det skete i forbindelse med etableringen af betonmuren og parkeringspladserne langs østsiden af græsplænen i slutningen af 1940'erne, hvorved man også hævede terrænet en smule på den østlige halvdel af græsplænen, så denne del stort set blev vandret. VLA.

Byrummet flankeres mod øst af det tidligere Råd-, Ting- og Arresthuset opført i italiensk renæssancestil og indviet i 1874. Mod nord dominerer den tidligere Vestre Landsret opført i 1918-20 i herregårdsstil. Begge bygninger bærer præg af historicismens formsprog og er stilistisk tilpasset omgivelserne, så de fremstår som om de har ligget der i flere århundreder.

Vest for Stænderpladsen ligger domkirkens sognegård tegnet af Inger og Johannes Exner og indviet i 1997.

Byrummet defineres i sin helhed af historicismens formsprog. De markante bygninger spiller fint sammen med Gråbrødre Kirke Strædes brostensbelægning, kampestensdigerne, de gamle træer og øvrigt gadeinventar. Asfalten omkring Stænderpladsen og på Sct. Nicolaj Gade virker derimod fremmed i miljøet.

Mindesmærker

Retfærdigheden (nr. 10): Centralt i haveafsnittet står "Retfærdigheden", en statue i bornholmsk rødgranit, formet af billedhugger Anker Hoffmann. Statuen blev skænket til byen som en borgergave i 1950. Den forestiller Retfærdighedens gudinde Aequitas som symbol på den milde retfærd i modsætning til den dømmende Justitia. Gudinden har en griffel i den ene hånd og en pergamentrulle i den anden og skiller uvildig ret fra uret. Statuen er samtidig et symbol på Viborg som gammelt tingsted.

Mindesten for Jyske Lov (nr. 11): I det sydvestlige hjørne af haveafsnittet står en granitsten med inskriptionen: "1241 Jydske Lov 1941". Stenen er rejst i 1941 til minde om Jydske Lovs grundlæggelse i 1241.

Pedestal foran hovedindgangen til Vestre Landsrets gamle bygning (nr. 12): Piedestalen foran hovedindgangen til den tidligere Vestre Landsret har understøttet billedhugger Harald Qvistgaards buste fra 1922 af jurist og politiker Anders Sandøe Ørsted (1767-1869). Mindesmærket er siden flyttet med landsretten til den nye bygning på Asmildklostervej.

Margretheplænen

Redegørelse

Bag den fredede Morvilles Gård, Sct. Mogens Gade 8, ligger Magretheplænen, som oprindeligt var en græstomt fra den store bybrand i 1726. Magretheplænen ligger som et højtliggende plateau, afgrænset af kampestensdiger ud mod Gammeltorv, Sct. Mogens Gade og Gråbrødre Kirke Stræde. Under plænen ligger der et beskyttelsesrum (nedlagt).

Haverummet defineres af bagsiden af Sct. Mogens Gade 8 mod nordvest, domkirkens sognegård i rød blank mur, mod øst samt af billedhugger Axel Richardt Poulsens kongehyldningsmonument placeret på plænen i det nordøstlige hjørne. Selve haverummet virker karakterforladt, mens kongehyldningsmonumentet besidder en høj, skulpturel kvalitet.

Mindesmærker

Statue; Kongehyldning (nr. 13): Monumentet forestiller dronning Margrethe 1. og hendes nevø Erik af Pommern. Kongehyldningsmonumentet, som er regnet blandt billedhugger Axel Richardt Poulsens hovedværker, er fra 1965 og i udført i bronze og granit. Den bærer inskriptionen: "Viborg Landsting, Jyllands kongehyldningssted gennem mere end seks aarhundreder".

Mindesten; udsendte soldater (nr. 14): Med en lav mindesten og en flagstand mindes udsendte soldater efter 1948 på plænen.

Mindeplade for arkitekt Johan Otto von Spreckelsen (nr. 15): Arkitekt Johan Otto von Spreckelsen (1919-87), der var hovedmanden bag Grande Arche i Paris, blev født og voksede op i Viborg. Den kendte arkitekt boede i Morvilles Gård. På bygningens nordvendte facade er der opsat en mindeplade for hans virke.

Sct. Mogens Gade - fra Sct. Mathias Gade til nr. 11

Redegørelse

Sct. Mogens Gade har formodentlig fået sit nuværende forløb i 1200-tallet. Gaden blev i løbet af 1400-1500-tallet byens vigtigste færdselsåre mod nord. Gadebredden flankeres af en 1-2 etagers høj randbebyggelse. Bygningerne ligger lige i gadelinjen, hvorved der dannes et smalt og lukket gaderum.

Gadens inventar bestående af en nyere brostensbelægning, gadebelysning i støbejern, den såkaldte Viborg-lampe, samt gamle skilte er med til at skabe en helstøbt, gammel købstadsgade.

De middelalderlige stenhuse Sct. Mogens Gade 7 og 9 ligger med facaderne vendt ud mod Sct. Mogens Gade i rammeplanens nordvestlige hjørne. Den tætte husrække med husmure i mørkerøde munkesten og med brug af genbrugsmaterialer fra byens sognekirker fremkalder en fortættet, historisk atmosfære.

På gadens østlige side ligger Morvilles Gård, Sct. Mogens Gade 8, opført i 1798. Ud mod Sct. Mogens Gade er bygningen præget af historicismens formsprog: symmetrisk med fire pilastre midt på facaden. Bygningens knækkede hjørne er lavet for at give plads til brandsprøjter.

Gaden løber i syd over i Gammeltorv og fortsætter efter torvet som gadeforløb frem til Sct. Mathias Gade. Efter Gammeltorv afgrænses gadeforløbet mod vest af Latinerhavens kampestensdige og rækken af lindetræer plantet i 1700-tallet.

På det vestlige hjørne af Sct. Mathias Gade og Sct. Mogens Gade ligger Rektors Lysthus, der nu er fredet. Indtil 1760 lå arealet bag bygningen hen som en brandtomt, derefter blev området anlagt som latinskolens have. Lysthuset blev opført i 1780.

Mod øst afgrænses gaden af indgangen til Skovgaard Museets stemningsfyldte gårdhave. Fra gaden er der et kig ind i haven, der er symmetrisk disponeret med stynede lindetræer, dekorative planter, buksbomhække og en brolægning, som spiller smukt sammen med den barokke bygning.

Oprindeligt var oldsagsminder placeret i haven, men disse er i dag erstattet af et springvand.

Mindesmærker

Mindeplade for generalguvernør Peter von Scholten (nr. 16): På facaden af bygningen Sct. Mogens Gade 3, er der opsat en mindeplade for generalguvernør Peter von Scholten med inskriptionen: "Født 1784 - Død 1854 - Ophævede negerslaveriet i Dansk Vestindien 3. juli 1848 - Han levede sine første barneår i dette hus". Undersøgelser viser imidlertid, at den berømte dansker hverken var født eller opvokset i Viborg. Derimod har hans farfar, generalmajor Jobst Gerhard von Scholten, der var chef for Det Holstenske Regiment, ejet bygningen.

Mindetavle Peter Seeberg (nr. 17): Opsat den 17. maj 2017 i Skovgaards Museets museumshave på initiativ af bogtrykker Per Nørhaven, Lions Club Viborgs boggruppe og daværende kulturudvalgsformand Per Møller Jensen. Mindepladen er udført i bronze med et indgraveret citat fra Seebergs novellesamling "Dinosaurussens sene eftermiddag: "Det øjeblik du vågner og der sidder een på sengekanten og stirrer spændt med et varmt blik og du ved, du er velkommen tilbage".

Fuglespringvandet (nr.18): Fuglespringvandet i Skovgaard Museets gårdhave bærer titlen "Trapanatans" (hornnød) og er udført i bronze af billedhugger Edith Anna Margrethe Ludvigsen. Det kom til i 1984, og kunstneren var i flere år Peter Seebergs svigermor.

Bronzerelieffet; Mordet i Finnerup Lade (nr.19): Bronzerelieffet "Mordet i Finderup Lade" i Skovgaard Museets gårdhave blev afsløret i 1986 og er skabt af billedhugger Mogens Bøggild.

Gråbrødre Kirke Stræde - fra Sct. Mogens Gade til Sukkenes Bro

Redegørelse

Gråbrødre Kirke Stræde er en kulturhistorisk perle. Gaden blev navngivet i 1824. Strædet, der gik forbi den gamle Gråbrødrekirke kaldtes i 17- og 1800-årene for "Mellem muren" og "Nørresognskirkestræde". Belægningen af groft tilhuggede sten og fortovene udlagt med piksten er formentlig fra 1824.

Gaden er omgivet af monumentale bygninger opført med klare referencer til historicismens formsprog: den gamle Vestre Landsret (indviet 1920), Råd-, Ting- og Arresthuset (indviet 1874) og arrestbygningens teglstensmasser. Mod øst domineres perspektivet ned ad den stejle gade under Sukkenes Bro og videre over Sct. Nicolaj Gades små borgerhuse mod Borgvold.

Sct. Nicolaj Gade og Bispestien

Redegørelse

Sct. Nicolaj Gade gik øst om Bispegården og videre til Skolestræde indtil 1870. Stengærdet langs gadens øst-vestlige forløb er sandsynligvis med rødder tilbage fra 1870'erne (Se fig. 4. Anført som D).

Bispestien blev anlagt ca. 1870. I slutningen af 1800-årene blev den kaldt for Kammerherrens Sti efter stiftamtmand, kammerherre G. E. G. F. baron Rosenkrantz, hvis frue benyttede stien på sine daglige spadsereture til søerne. En styrkelse af forbindelsen mellem Domkirke kvarteret og Borgvold er en oplagt mulighed.

Hans Tausens Minde

Redegørelse

Byens ældste haveanlæg blev anlagt i 1836 på tomten af Gråbrødre Kirke og Kirkegård. Ved omlægningen af anlægget i 1890'erne plantede gartner Carl Jacobson Brostrøm de bøgehække, der siden omtrentligt har markeret omridset af den tidligere klosterkirke inklusiv kirkens korsfløj mod nord fra 1657.

Mindesmærker

Stentavle; Hans Tausen (nr. 20): Mindestøtte for Hans Tausen, 1836. Udført af billedhugger H.E. Freund, elev af Bertel Thorvaldsen. Udført i bremsersandsten med indlejret hvidt marmorrelief. Monumentet hviler på en granitsokkel, der på de tidlige afbildninger står over jorden, men som nu ligger i jordoverfladen.

Den nederste sandsten har ikke anden dekoration end lodrette linjer samt en angivelse af, at monumentet er rejst ved reformationsfesten i 1836. Den mellemste blok er udsmykket med evangelistsymbolerne: løve (Markus), engel (Mattæus), tyr (Lukas) og ørn (Johannes) på de fire sider.

Den øverste og største blok har den klassiske antikke form med let skrånende sider og "tag". Motiv er den prædikende Hans Tausen under helligåndsduen. Hans Tausen holder bibelbogen i sin venstre hånd, mens han slår ud med højre hånd. Marmorrelieffets overflade var oprindeligt poleret, men vind og vejrlig har eroderet overfladen.

Statue; Hans Tausen skabt af Bjørn Nørgaard (nr. 21): I forbindelse med 475-året for reformationen blev der i 2004 opstillet en ny Hans Tausen-skulptur i anlægget, skabt af billedhugger Bjørn Nørgaard. Statuen er udført i granit, rustfrit stål, glas, uglaseret stentøj og bronze.

Figur 14. Litografi af Viborg Domkirke og domhuset ca. 1840. I det lille anlæg spadserer i forgrunden amtsforvalter Niels Christian og Pouline Morville. Anlægget måtte senere lade livet for at gøre plads til Vestre Landsret i 1920. VLA.

Figur 15. Ved omlægningen af anlægget i 1890'erne plantede gartner Carl J. Brostrøm de bøgehække, der siden har markeret omridset af den tidligere klosterkirke inklusive kirkens korsfløj mod nord fra 1657. Foto: Kurt Nielsen 2004.